

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADEMIJA
LITERATŪRAS, FOLKLORAS UN MĀKSLAS INSTITŪTS

Ar rokraksta tiesībām

VIESTURS VECGRĀVIS

LATVIEŠU TRIMDAS DZEJA

1944. – 1963. gads
(Process un novācījas)

Disertācijas kopsavilkums filoloģijas doktora
grāda iegūšanai

Rīga, 1993

Disertācijas aizstāvēšana notiks 1993. gada 2. jūlijā plkst. 14.00
Latvijas Zinātņu Akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūta
habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Turgeņeva ielā
19, 12. stāva zālē.

Recenzenti:

Dr. h.philol. V.Valeinis,

Dr. h.philol. J.Kursīte,

Dr. h.philol. V.Nollendorfs (ASV).

Ar disertācijas materiāliem var iepazīties Latvijas ZA Literatūras,
mākslas un folkloras institūtā Literatūras vēstures nodaļā 1313. istabā.

DISERTĀCIJAS OBJEKTS

ir ārpus Latvijas, t.i., trimdā rakstītā dzeja latviešu valodā, kas laikā no 1944.gada nogales līdz 1963. gadam (ieskaitot) aptver vairāk nekā 70 oriģinālkrājumus, kā arī vēlāk grāmatās un antoloģijās publicēto šajā posmā rakstīto dzeju. Atsevišķos gadījumos, kad dzeja nav apkopota vēlāk izdotajos krājumos vai izlasēs, disertācijas objektā ietilpst arī periodikā publicētā dzeja. Kā paligmateriāls disertācijas objektā iekļautas arī trimdas kritiķu grāmatas, bet galvenokārt – periodikā publicētās apceres, recenzijas, pārskati par trimdas dzejnieku darbiem.

Objekta noslēguma robeža datēta ar Ņujorkas "Elles ķēķa" kā mākslinieku brālības un radniecīgas pasaules izjūtas, vienota estētisko priekšstatu kopuma iziršanu urbānistiski racionalizētās vides spiediena dēļ, bet it īpaši sakarā ar L.Tauna – "Elles ķēķa" "sirds un dvēseles" (A.Zemdega) – nāvi, kas iezīmēja radikālu lūzumu visas turpmākās trimdas dzejas evolūcijā un pasaules mākslinieciskajā interpretācijā.

DISERTĀCIJAS MĒRĶIS

ir izsekot latviešu trimdas dzejai kā procesam tā mākslinieciskajā un saturiskajā daudzveidībā, tradīciju un novatorisma paralēlēs, mijiedarbē un opozīcijās, konstatējot šī procesa specifiku, t.i., savu īpašo tēmu un poētikas attīstības īpatnējās likumsakarības, kā arī dzejas ciešo saistību ar laikmeta un vides apstākļiem.

Pētījuma mērķis nav pilnīgi un izsmeljoši raksturot trimdas dzeju, bet gan konceptuāli izgaismot dominējošās tēmas un poētiku, konstatēt tradicionālisma un t.s. modernisma atšķirības un to psiholoģiskās, mākslinieciskās, sabiedriskās saknes un literatūrvēsturisko dinamiku.

DISERTĀCIJAS AKTUALITĀTE

Līdz pat 80.gadu nogalei latviešu trimdas dzejas pētniecība un izdošana, Latvijai atrodoties totalitārisma žņaugos un PSRS sastāvā, praktiski nebija iespējama. Nedaudzie izņēmumi, kā Rīgā izdotās M.Zariņas un V.Tomas izlases, O.Stumbra, V.Krāslavieša, B.Bičoles un vēl dažu dzejnieku cenzētas publikācijas t.s. padomju Latvijas preses izdevumos neaptvera ne simto daļu no trimdas dzejas kopuma, bet trimdā izdotā dzeja atradās spēcīgos fondos un bija apgūstama, saņemot īpašas atļaujas. Tikai sākoties t.s. "perestroikai" un liberalizējoties ideoloģiskajai sistēmai, radās iespējas arī Latvijā publicēt trimdas dzejnieku

darbus un apceres par viņu daijradi. Pēdējos gados, bet it īpaši – atjaunojoties Latvijas valstiskumam, publicētas daudzu trimdas dzejnieku izlases vai krājumi (L. Tauns, B. Bičole, V. Krāslavietis, V. Sņikere, A. Irbe, O. Stumbrs, V. Strēlerte, Z. Lazda, J. Kronbergs, Andr. Eglītis, I. Lindbergs), kā arī plašas kopas periodikā (sērija "Mājupceļš" žurnālā "Jaunās Grāmatas", 1989. g., kā arī Andr. Eglīša, Dz. Soduma, G. Saliņa, A. Ivaskas, V. Dreimanes, S. Muižnieces, R. Gāles, A. Zemdegas u.c. kopas citos periodiskajos izdevumos). Taču panorāmiskāku literatūrvēsturisku pētījumu un pārskatu par trimdas dzeju joprojām ir maz tiklab trimdā, kā Latvijā. Šādi pārskati ir nepieciešami gan skolotājiem un pasniedzējiem, gan visiem, kas interesējas par mūsu dzejas vairāk nekā 40 gadus noklusēto posmu. Šī ārpus Latvijas radītā dzeja ir vienotās latviešu kultūras sastāvdaļa, un to radījuši ne vien tādi izcili talantīgi dzejnieki kā Andr. Eglītis, V. Strēlerte, Z. Lazda, kuri bija pazīstami un populāri jau pirmskara un kara laikā, bet arī daudzi savdabīgi vēlāko paaudžu debitanti, kuru poētiskās novācijas nereti "apsteidza" Latvijas dzejnieku meklējumus un ilgi palika nezināmas.

Disertācijas tēmas aktualitāti nosaka nepieciešamība apgūt un parādīt procesā tiklab mākslinieciskās, kā nacionālās un vispārcilvēciskās vērtības, kas radītas svešuma latviešu dzejā, lai rastos pilnīgāks priekšstats par visas XX gs. latviešu dzejas dinamiku un savdabībām.

DISERTĀCIJAS TEORĒTISKAIS PAMATS

Pētījuma izstrādē un vispārinājumos galvenokārt lietota vēsturiski ģenētiskā un salīdzinoši tipoloģiskā metode, mazāk – formāli estētiskā metode. Šādu izvēli noteicis pētījuma mērķis – procesa dinamikas atklāsmē tradīciju un novatorisma opozīcijās un mijiedarbīgumā. Darba gaitā bija nepieciešams izmantot arī psiholoģijas atzinumus, lai konstatētu trimdas dzejas intonāciju un tematisko īpatnību cilmī. Dažkārt lieti noderēja arī socioloģiskais skatījums (īpaši – vērtējot Vācijas nometņu laika dzeju), lai konstatētu attiecīgā posma dzejas sabiedrisko un nacionālo nozīmību. Tieši šāds metožu kopums izrādījās racionālākais, lai raksturotu trimdas dzeju tieši literatūrvēsturiskā, t.i., procesa – aspektā, a) apkopojot, sistematizējot un vispārinot izklaidētus faktus un pašu dzejas materiālu.

Disertācijas izstrādē ļoti daudzas ierosmes (bieži vien nonākot pie radniecīgiem secinājumiem) snieguši trimdas latviešu literatūrzinātnieku un kritiķu J. Grīna, J. Andrupa, J. Rudziša, J. Bičoja, A. Johansona, A. Dagdas, V. Kalves, V. Nollendorfa, L. Muižnieces, G. Pļavkalna, G. Saliņa, J. Silenieka, V. Dreimanes, A. Janelsiņas-Priedītes, V. Ruņģes, R. Mūka, M. Gūtmanes, J. Kadija, A. Irbes, kā arī igauņu un lietuviešu trimdas zinātnieku I. Ivaska un R. Šilbajora pētījumi, apceres un kritikas par trimdas latviešu dzeju. Nemēģinot izspriest,

cik nozīmīgs ir katra autora ieguldījums latviešu trimdas dzejas kvalitāšu izvērtējumā un "nosargāšanā", nešauboties jāuzsver, ka pētījumi un recenzijas, kurus rakstījuši minētie zinātnieki un kritiķi, disertantam ir snieguši būtiskas ierosmes tiklab procesa izpratnei, kā arī faktu un avotu sistematizēšanai un vispārināšanai. Zīmīgus vērtējumus un argumentētus viedokļus par latviešu trimdas dzeju 1944.–1963. gados pēdējā laikā ir izteikuši arī Latvijas literatūrzinātnieki J.Kursīte, R.Veidemane, A.Kubuliņa, dzejnieki I.Auziņš, L.Briedis un M.Čaklais. Arī šīs publikācijas disertants uzskata par būtiskām procesa īpatnību izpētē un atklāsmē, uzsverot, ka bez trimdas (it sevišķi) un Latvijas zinātnieku un kritiķu atzinumiem pētījuma izstrādē būtu radušās krietni vien lielākas grūtības.

DISERTĀCIJAS APROBĀCIJA UN PRAKTISKĀ NOZĪME

I. Disertācijā izteiktie vērojumi aprobēti gan publikācijās, gan zinātniskajās konferencēs, gan lekciju speckursos studentiem un daudzās lekcijās kvalifikācijas celšanas kursos. Vērojumi un vispārinājumi izteikti arī latviešu trimdas dzejniekiem veltītajos Latvijas Radio un Televīzijas kultūras raidījumos. Disertācijā ietvertos atzinumus un procesa ainas raksturojumu paredzēts iekļaut kā apjomīgu priekšvārdu disertanta sastādītajā latviešu trimdas dzejas antoloģijā.

Disertācijas kopsavilkumā ietverto vispārinājumu un tēžu detalizēts izklāsts atrodams šādās publikācijās:

- 1) "Ieskats trimdas latviešu dzejā 1945. – 1955.g." // "Karogs", 1989, 9, 133. – 139.lpp.
- 2) "Trimdas dzeja. Meklējot atslēgu vērtējumam" // "Materiāli par latviešu literatūru un mākslu emigrācijā", R., "Zinātne", 1991, 5. – 17.lpp.
- 3) "Zviedrijas latviešu dzeja, 1945.– 1955. gads: tradīcijas un novatorisms, literārās polemikas un diskusijas" // "Materiāli latviešu literatūras vēsturei", R., "Zinātne", 1992, 34.–54.lpp.
- 4) "'Elles ķēķis" – tapšana un tās impulsi, jaunais skatījums uz jauno realitāti" // "Materiāli par latviešu literārajiem grupējumiem", R., "Zinātne", 1993, 83. – 108.lpp.
- 5) Trimdas dzejnieku A.Kaugara, T.Tomsona, A.Dagdas, Z.Lazdas, V.Strēlertes, A.Švābes, M.Čuibes, Dz.Soduma, Andr.Egliša, V.Sņiķeres trimdas laika dzejas raksturojumi žurnālā "Jaunās Grāmatas", 1989, 2. – 11.nr., kopskaitā – 10 lpp.

- 6) "Ne šķirtas kultūras, bet vienotas..." (informatīvs pārskats par trimdas dzeju kā procesu) // "Avots, 1989, 2, 14.–15.lpp.
- 7) "Lepnā un bijīgā dzīvības dzejniece" (apcere par V.Strēlertes dzeju) // "Dzejas diena", R., 1989, 336.–340. lpp.
- 8) "Likteņa ceļvede, robežu vēstnese..." (apcere par V.Strēlerti) // V.Strēlerte "Mans laiks", R., 1992, 170.–183. lpp.
- 9) Nodaļa par trimdas dzeju rakstā "Latviešu literatūra četros gadsimtos" (somu val.) // "Dainoje henki", Helsinki, 1990, 146.–158.lpp.
- 10) Vairāk nekā 60 trimdas dzejnieku biogrāfijas un īsi viņu daiļrades raksturojumi (kopumā vairāk kā 40 lpp., 2 a.l.) // "Latviešu rakstniecība biogrāfijās, / / R., 1992.
- 11) Trimdas dzejnieku dzejas ar komentāriem slejā "Riekšava" // "Literatūra un Māksla", regulāri 1989.–1990.g. (kopskaitā 10 slejas, 0,8 a.l.).

Publikācijai iesniegts 1993.gada LZA LMF1 konferencē nolasītais referāts "Linards Tauns – zudusī, esošā un alkātā pasaule (personība un dzeja)".

II. Disertācijas materiālu un tēžu aprobācija notikusi šādās zinātniskajās konferencēs:

- 1) 1990., 1991., 1992., 1993. gada LZA Literatūras, mākslas un folkloras institūta četrās "Meklējumi un atradumi" konferencēs ar referātiem:
 - a) "Trimdas dzeja 1945. – 1950.g. Procesa vērtējuma konceptuālās nostādnes",
 - b) "Zviedrijas latviešu dzeja 1945. – 1955.g.: tradicionālisms un novatorisms",
 - c) "'Elles ķēķis' – tapšana, impulsi, pasaules skatījums un poētikas īpatnības",
 - d) "Linards Tauns – zudusī, esošā un alkātā pasaule (personība un dzeja)",
- 2) 1990.g. LU Filoloģijas fakultātes zinātniskajā konferencē "Latviešu literatūra XX gadsimtā" ar referātu "Trimdas dzejas saturiskās un mākslinieciskās īpatnības 1945. – 1950.g.",
- 3) Pasaules latviešu zinātnieku kongresā Rīgā 1991.g. jūlijā ar tematu "Trimdas dzejas poētiskā pasaule (1944. – 1955.g.)".

III. Disertācijā ietvertais faktoloģiskais materiāls, vispārīnājumi un konceptuālās nostādnes regulāri atspoguļotas disertanta veidotajā un lasītajā speckursā "Latviešu trimdas dzeja" (16 lekcijas) LU Filoloģijas un Pedagoģijas fakultātes 5.kursā, kā arī identā kursā LU Maģistratūras nodaļā (22 lekcijas). LU 5. kursam speckurss lasīts 1989./90., 1990./91., 1991./92., 1992./93. mācību gadā, bet Maģistratūras nodaļā – 1992./93. mācību gadā.

Mīnētais kurss saīsinātā veidā nolasīts arī LZA Literatūras, mākslas un folkloras institūta "Akadēmijas skolā" (3 lekcijas), kā arī Daugavpils Pedagoģiskajā Universitātē 1991./92.m.g. (2 lekcijas). Sākot ar 1989.gadu, trimdas dzejas speckursi (4 – 12 lekcijas) regulāri lasīti arī Latvijas Zinību biedrības rīkotajos reģionālajosursos Rīgā, Valkā, Dobelē, Jelgavā, kā arī Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta un Izglītības attīstības institūtaursos.

Disertācijā ietverto materiālu un vispārīnājumus ir iespējams izmantot (kā tas jau regulāri no 1989.gada darīts) arī citu augstskoluursos, dažādos kvalifikācijas celšanasursos, kā arī topošajā Literatūras, mākslas un folkloras institūta gatavotajā "Latviešu literatūras vēsturē".

DISERTĀCIJAS JAUNIENESUMS

Pētījumā pirmoreiz latviešu literatūrpētniecībā aptverts hronoloģiski tik plašs trimdas dzejas periods, "izgaismojot" tajā savdabīgāko un novatoriskāko trimdas dzejnieku poētiskās pasaules. Pirmoreiz mēģināts atklāt šīs dzejas evolūciju kā centienus atsavināties no trimdas pirmajā piecgadē likumsakarīgā romantiskā hermētisma un poētikas sastinguma, no disharmoniskas un depresīvas pasaules izjūtas, no trimdai piemītošās laika un telpas "nesakritības". Akcentēts, ka literāro un psiholoģisko centrīeci un izolacionismu trimdas jaunie dzejnieki centušies nomainīt pret "atvērtās", estētiski un ētiski atjaunojamās, harmoniskās pasaules apliecinājumu un pat vizionāru šādas pasaules radišanu. Disertants uzsvēris, ka trimdas jaunie dzejnieki centušies sinhronizēt pagātņi ar tagadni, atmiņas ar emocionāli un jutekliski piesātinātu realitātes un ikdienas intensīvu dzīvošanu, centušies sintezēt metafiziskas nojaudas ar empiriskās konkrētības simbolisku un arhetipisku atklāsmi. Faktoloģiski mēģināts parādīt, kā dažādu mītnes zemju konkrētā realitāte un subjektīvi faktori ietekmējuši poētisko formu sastingumu vai – tieši pretēji – novācīju rašanos. Disertants akcentējis Zviedrijas latviešu dzejas būtisko nozīmi visas trimdas dzejas maksimāli ierobežotā uzturēšanā un novācīju atbalstīšanā. Disertācijas jaunienesums ir arī Ņujorkas "Elles ķēķa" brālības estētiskās un poētikas platformas veidošanās faktoru konstatēšana, kā arī "Elles ķēķa" talantīgāko dzejnieku novatorisma īpatnību atklāsmē,

salīdzinot tās ar pirmā trimdas dzejas poēma (1945.–1950.g.) savdabībām.

Pētījuma īpatnība – pamattēzu vairākkārtīga "izgaismošana", precizējot un konfrontējot tās ar latviešu dzejas iepriekšējo laikmetu (piem., ar 30.gadu romantisma īpatnībām) un cittautu dzejnieku meklējumiem, "attīrot" 20.gs. pasaules dzeju no romantiskas arhaikas un tās kanoniem. Daļai īspublikāciju piemīt populāra vai esejiska izklāsta raksturs.

DISERTĀCIJAS UZBŪVE

Disertācijā ietilpst 11 minētās publikācijās (kopējais apjoms – vairāk nekā 150 lpp., kas ietver pāri par 10 autorloksnēm) izklāstītie fakti, izteiktie secinājumi, vispārinājumi un konceptuālās nostādnes par trimdas dzeju no 1944.g. nogales līdz 1963.g. vidum, kad ar L.Tauna nāvi "Elles ķēķis" beidz pastāvēt kā brālība, bet tā poētikas principus tālāk niansē un attīsta citi pēc 1920. gada dzimušie dzejnieki.

Tiklab panorāmiskie pārskati, kā arī konspektīvie informatīvi analītiskie raksti tapuši plānveidīgi kā disertācija, kas ataino trimdas dzejas procesa īpatnības līdz 1963.g. vidum, un ir konceptuāli vienots veselums, kura paralēli vai vēlāk publicētas daļas mijiedarbīgi papildina, "izgaismo" un precizē citos rakstos sniegtos faktus un vispārinājumus plašākā kontekstā. Tā, piemēram, rakstu "Ieskats trimdas latviešu dzejā 1945.–1955.g." ("Karogs", 1989,9) informatīvi un konceptuāli papildina publikācijas žurnālā "Jaunās Grāmatas", kurās detalizētāk parādīta jauno dzejnieku A.Kaugara, T.Tomsona, A.Dagdas, M.Čuibes, V.Sniķeres un Dz.Soduma "ienākšana" un nozīme procesā, bet – no otras puses – raksturoti arī vecākās un vidējās paaudzes dzejnieku A.Švābes, Z.Lazdas, V.Strēlertes un Andr.Egliša dzejas "rokraksti" kā otrs būtisks trimdas dzejas augsta mākslinieciskā līmeņa uzturētājfaktors. Savukārt rakstu "Zviedrijas latviešu dzeja, 1945.–1955.gads: tradīcijas un novatorisms, literārās polemikas un diskusijas" papildina divas apceres par V.Strēlertes dzeju. Nepublicēta, taču zinātniskās konferencēs un LU lekciju kursos iekļauta arī taktoloģija par A.P.Mierkalna un O.Stumbra nozīmi 50.gadu 1.puses trimdas dzejas procesa. Pētījuma autors uzskatījis par nepieciešamu vairākos gadījumos (piem., "Elles ķēķa" brālības "izgaismojumā") ieskatīties ne tikai trimdas pirmās piecgades dzejā, bet arī dažās 30.gadu latviešu lirikas īpatnībās, lai akcentētu trimdas modernistu saiknes ar atsevišķām latviešu dzejas to gadu tendencēm vai – savukārt – konstatētu distancēšanos no epigoniskām vai klīšejiskām mūsu dzejas tradīcijām.

Publikācijās akcentēta dzejas tiešā saistība, pat "atkarība" no laikmeta notikumiem un vides, kurā dzejnieki dzīvojuši, uzsverot, ka pastāv determinēti hronoloģiski posmi – katrs ar savām dominantēm un sekundārām iezīmēm. Visu publikāciju centrālā caurviju

tēze – romantiski hermētiskās un introspektīvas pasaules izjūtas un tai atbilstošo poētisko aksesuāru normativisma "aizstāšana" ar "atvērtu", polifonisku pasaules izjūtu pēckara debitantu dzejā. Publikācijās plaša un respekta vieta ierādīta arī visā posmā intensīvi un mākslinieciski produktīvi funkcionējušajiem introspektīvajam, metafiziski simboliskajam un nacionālpatriotiskajam virzieniem to talantīgāko pārstāvju V.Strēlertes, Z.Lazdas un Andreja Eglīša, kā arī jauno dzejnieku A.Kaugara, V.Sņiķeres un A.Dagdas dzejā.

Vispārīnājumi un secinājumi apkopoti trīs nodaļās, kas atklāj trimdas dzejas evolūcijas 1944.–1963.gados trīs raksturīgākos posmus:

1) Vācijas nometņu perioda (1944.–1949./50.g.) dzejas romantiskais hermētisms, tā īpatnības un interpretācijas koncepcija.

2) Zviedrijas latviešu dzeja (1944.–1963.g.) kā tradicionālisma un modernisma mākslinieciski un vispārcilvēciski toleranta, kaut arī reizumis polemiski saasināta, koeksistence,

3) Ņujorkas "Elles ķēķa" brālības novatoriskais "uzliesmojums" 1955.–1956.g. tiklab pasaules interpretācijā, kā arī modernizējot trimdas dzejas konservatīvo poētiku. Konstatēts, ka jaunā pasaules izjūta jau 60.gadu sākumā atradās iekšēju šaubu un pat krīzes stāvoklī, kas noslēdzās ar "Elles ķēķa" brālības iziršanu.

Protams, paralēli šim shematizētajam dalījumam trimdas dzejā pastāvēja V.Sņiķeres sirreālisma poētikai radniecīgā, pasaules arhetipisko stabilitāti apliecinošā dzeja. P.Ērmaņa arī pēc 1950.g. joprojām hermētiski tendētā, starp romantismu un sentimentālismu fluktuējošā dzeja Vācijā 1950.–1963.g., t.i., pēc "lielās izceļošanas", kā arī A.P.Mierkalna "atvērtais" skatījums uz Eiropas dinamisko un ambivalento realitāti jau pašā 50.gadu sākumā un viņa "izraušanās" no romantisma poētikas normativisma, radot savus deviņrinžus, kā arī pilsētas un pēckara gadu dzīves sulīgi dekoratīvas ainas. Taču ne V.Sņiķere, ne P.Ērmanis, ne A.P.Mierkalns tieši trimdas dzejas evolūciju vai regresiju neietekmeja, palikdami savrupu poētisko pasauļu radītāji, kaut gan "Elles ķēķa" uzliesmojuma laikā V.Sņiķeres nozīmi latviešu modernisma ģenēzē akcentēja I.Ivaskis un A.P.Mierkalnu par būtisku emigrācijas laikmeta dzejas priekšteci uzskatīja "Elles ķēķa" brālība.

Publikācijās risinātas šādas problēmas:

1) atsedzot procesā trimdas dzejas īpatnības, "meklāti" tie faktori, kas sekmējuši vai "sastindzinājuši" šīs dzejas evolūciju, proti, tēlotās pasaules amplitūdas paplašināšanos un poētikas polifonisma veidošanos, radot konkrētu laikmetisku dzejas situāciju,

2) konstatējot savdabīgāko trimdas dzejnieku poētikas un pasaulskatījuma modeļus un to evolūciju, meklēta arī to tipoloģiskā saistība, radniecība vai pat līdzība ar

latviešu dzejas iepriekšējo laikmetu atsevišķām tradīcijām, kā arī ar Rietumeiropas un ASV modernisma dažādām "skolām",

3) atklājot atsevišķu spilgtāko trimdas dzejnieku dzejas lomu vispārējā mākslinieciskās evolūcijas un estētisko kvalitāšu "uzturēšanā", uzsverts trimdas dzejnieku dzejas tiklab vispārcilvēcisks, kā arī nacionālahumānistiskais patoss, konsekventi nostājoties pret XX gadsimtā pastāvošo varmācību, sašķeltību, haosu, pesimismu, ideālu zudumu vai to iluzoritāti, vienlaikus apliecinot mūžīgo eksistenciālo vērtību neiznīcināmību un pastāvēšanu pārpersoniskās sakrālās esamībās.

I N O D A Ļ A

VĀCIJAS LATVIEŠU DZEJA 1944.–1949./1950.gadā

Poētiskajos principos Vācijas latviešu dzeja ir vācu okupācijas laika latviešu dzejas romantiskās pasaules izjūtas turpinājums. Šī īpatnība sakņojas dzejnieku vēlmē glābt un idealizēt kā ētiskas un estētiskas stabilitātes balstus tradicionālus poētiskās domāšanas modeļus.

Līdz pašām 40.gadu beigām Vācijas latviešu dzeja ir vienādojama ar Dī (pārvietoto personu) nometņu dzeju. Intonativā amplitūda Vācijas latviešu dzejā atrodas nemitīgā labilā stāvoklī starp cerībām, ticību, garīgo sīkstumu un šaubām, izmisumu, pat pesimismu un negativismu pret svešo vidi.

Vācijas latviešu dzeja ir tiešs bēgļu "kolektīvā pārdzīvojuma" spogulis, kas apliecina likumsakarīgu, vides nosacītu bēgļa apziņas sastingšanu, "iekonservēšanos" pagātnē, tagadnes ignorēšanu vai pat negativismu un atsvešinātību, norobežošanos no empīriskās, konkrētās realitātes. Romantiskā hermētiskā apziņas struktūra izvēlas kā cēlā, skaistā, tīkumiskā un harmoniskā kritērijus pagātnes Latviju un "atņemtās" dzimtenes dažādas reālijas, sākot ar etnogrāfiskiem objektiem, dabas ainavām un beidzot ar kultūrobjektiem un kultūrkodeim. Trimdas kritikā šī Vācijas latviešu dzejas īpatnība dēvēta arī par "pagātnes fragmentu fetišismu" (J.Zanders).

Vācijas latviešu dzejā dominē svešatnības kā nebeidzama un pazemojoša lāsta apziņa. Tematikā (nevis mākslinieciskajā sugēstijā) raksturīgākais Vācijas latviešu nometņu dzejnieks P.Ērmanis krājumos "Svešos kalnos" (1946), "Lapu lasītājs" (1955) rada eļģisku atmiņu, pat dažādažādu nacionālo identitātes zīmju estetizāciju, cenšamies iekatrā lietā un esamības faktā atrast vai saskatīt līdzību ar Latviju, tās dabu, cilvēkiem, tradīcijām. Publicistiska frāze, reālistiski piezēmēts tēlojums, apelācija pie Dieva un – par visu vairāk – grūtsirdīgs sirsnīgums un aizlauztība ir P.Ērmaņa liriskas intonativās vadlīnijas. Maize,

grāmatas, raibi cimdi, bezdelīgas, līkloču upes, piekalnes un pavasara zaļums – tēlojot šo Vāczemes nometņu realitāti, P.Ērmanis gandrīz ikreiz atminas Latviju, tā rādot bēgļa psiholoģijas centrālo elementu – visa salīdzināšanu ar Latviju un pagātni.

Radniecīgas intonācijas ir arī citu Vācijas bēgļu nometņu dzejnieku – A. Kaugara, K. Zāles, R. Skujņas, K. Dāles u.c. – dzejā. Attieksmē pret pasauli un dzīves izjūtā "smeldzīgo atmiņu romantika un nākotnes domu dedzīgais patoss sajaucas ar reālistisku tagadnes dokumentāciju" (J. Rudzītis). Reālistisko tagadnes dokumentāciju bēgļu laika dzejā mākslinieciski vispārliciecinātāk veic Z. Lazda krājumā "Bēgļi" (1949). Viņa dokumentē gan veco ļaužu, gan mātes, gan jauniešu, gan arī bērnu sāpes: drupu un bezcerības, izmisuma un bada apstākļos viņi jūtas it kā ārpus laika. Kopnoskaņu psiholoģiski padziļināti un filozofiski ietilpīgi rezultē Z. Lazdas dzejolis "Cilvēks un laiks":

"Viss aiztek projām no tevis:

Upe, pļava un siens.

Vasara aizlido ātra,

Tu paliec viens.

Tu paliec nakti un aukā

Un gaidi, kad lieks

Laiks atkal jaunu loku

Un nosnigs sniegs.

Tad vēsās baltas pūkās

Tu gribēsi nirt.

Tas būs tad gaidītais mirklis,

Kas nācis vienot, ne šķirt."

Laiku kā absurdu un baisu esamību simboliskā metaforā uzsveris A. Švābe: "Bij gadusimts ar mežakuija ģimi." Šāda laikmeta koncepcija dominē arī A. Švābes krājuma "Bargā laikā" (1947) trimdas posma dzejā.

Daļai Vācijas latviešu dzejas ir publicistiska ievirze, plakātiskā un oratoriskā stilā aizstātot vispār cilvēcisko humānismu un nācijas pašnoteikšanās tiesības, piemēram, K. Dzīļlejas poēma "Cilvēks trimdā", P. Aigara krājums "Karogs jānes atpakaļ", daļēji arī Z. Lazdas "Bēgļi". Šai dzejai raksturīgas uzrunas, tiecība apelēt pie kāda (bieži vien nenosauktas, neapzīmētas personas vai grupas) sirdsapziņas vai taisnīguma izjūtas. Ši atzara dzejnieki nesenos notikumus skata kā tradicionālo vērtību neattaisnojamu pazudināšanu, nemeklējot pēc dziļākiem slāņiem vai vēsturisko reāliju konkrētības.

Neslēpti tiešs publicistiskums ir K.Dziļlejas, P.Aigara, E.Raistera dzejas dominante.

Kā raksturīgākais Vācijas bēgļu nometņu hronists parādās K.Dziļleja ar krājumu "Tālos ceļos" (1947), kurā bēgļu liktenis dokumentēts žanra ainās, aprakstot dažādu profesiju pārstāvju aktīvu un sīkstu darbu nacionālās kultūras saglabāšanā.

Citi Vācijas nometņu dzejnieki – K.Zāle ar krājumiem "Pārdeģšana" (1947), "Zvani pusnaktī" (1950), K.Dāle ar krājumu "Laika rasa" (1950) – raksturīgi ar cilvēka un mūžības duālisma introspektīvu apceri, ar iekšējās stabilitātes atrašanu metafiziskā ticībā kristietības ētikas neiznīcināmībai, kā arī dialogā ar Visuma sakrālajiem spēkiem. Emocionāli sirsnīga, labestīgi gaiša intīmo emociju atklāsme dominē R.Skuiņņas krājumā "Putni" (1947), bet latviešu sievietes garīgā sīkstuma nacionālpatriotisks cildinājums – V.Tomas krājumā "Latvieša sieva" (1946).

Z.Lazdas Vācijas laika dzeja (krājumi "Tālais dārzs" 1947, "Bēgle" 1949) pārsvarā "… atbalso bāru tautas nopietni skumjo sirds dziesmu un samīdītās tēvzemes vaidus" (J.Rudžītis) un ir mākslinieciski nozīmīgākā šajā posmā. Z.Lazda rāda konkretizētas pēckara ainas ("Vecā bēgle", "Ceļa smilts", "Noguruša" u.c.), kurās saskatāms trimdas fatālisms, kā arī tikumības un humānisma sairums, nacionālo kultūrvērtību apdraudētība. Trimdinieku traģiskas atklāsmē Z.Lazda balstās gan uz folklorisko, gan uz J.Raiņa stilistiku, dažkārt pat ejot sintēzes ceļu. Tieši šie dzejoļi, piemēram, "Māsiņa", pieder pie labākā gan pašas Z.Lazdas uzrakstītā, gan arī pie trimdas pirmās desmitgades lirikas vispār. Šajā dzejoļi bērna vientulības un pamestības motīvs, bērna bāreņa motīvs pāraug tēvzemes un tautas kosmiskas krīzes, apokaliptiska tukšuma un varmācīgu nāvju baigumā: "Pa klaju lauku, / pa sniegu ceļu / Tek maza māsiņa, / tekatnīte."

Līdzīga pasaules šausmu un izmisuma, bezcerības un zaimojoša pāridarījuma atklāsme ir tajos Z.Lazdas dzejoļos, kuros tēlotie konkrētu cilvēku likteņi kļūst par simbolisku apsūdzību karam, varmācībām, netaisnībām, piemēram, dzejoļos "Veca bēgle", "Bērns drupās".

Pēdējā – ASV izdotajā – krājumā "Sauls koks" (1956) Z.Lazda it kā atkārtoti pati sevi, savas pirmskara un kara laika dzejas intonācijas. Arhetipisko, mitoloģisko priekšstatu dominante ir nedaudz konstruktīva; spēcīgākie dzejoļi joprojām ir tie, kuros atklāta laikmeta traģika, tā psiholoģiskās kolīzijas.

Kopumā pirmo piecu gadu Vācijas trimdas dzeja pārsvarā ir cilvēcisko traģēdiju un bēgļu kolektīvās sāpes izteicēja romantizētā, publicistiskā patosā, metafiziskā pasaules izjūtā, mazāk tā ir – individualizētu personisko emociju un filozofisku vispārinājumu dzeja.

Otrkārt, sakņojoties 30. un 40. gadu mijas romantisma un kara posma dzejas

"dzimtenes literatūras" tradīcijās, tiek lielākoties turpinātas jau pazīstamas dzejas intonācijas un stabila poētika, kuras ar laiku top klišeiskas, abstrakti vienmuļas un intonatīvi sašaurinātas.

Treškārt un galvenokārt, – dzeja šajā laika posmā mazāk pilda mākslinieciskas un novatorizējošas funkcijas, bet pilnībā – patiesi ataino bēgļu dzīves reālijas, psiholoģiju un kultivē nacionālpatriotiskās izturības un nacionālās pašcieņas saglabāšanas idejas, tās apvienojot Mājas kā stabilitātes un patiesuma arhetipā.

II N O D A Ļ A

ZVIEDRIJAS LATVIEŠU DZEJA 1945. – 1963. gados

KĀ TRADĪCIJU UN NOVATORISMA KOEKSIENCE

Zviedrijas latviešu dzejnieki (atšķirībā no Vācijas nometņu dzejas) cenšas savu situāciju un visas tautas situāciju skaidrot ne tikai caur romantiskā hermētisma, sentimentālisma un publicistiskās dzejas prizmējumu, bet nacionālo traģēdiju paceļ līdz vispārcilvēciskam skaidrojumam, eksistenciālai interpretācijai. Turklāt viņu intonatīvajā skalā ienāk arī modernisma pārdzīvojumi (izsmiekls, nihilisms, epatāža, skepticisms), tāpat modernisma kritiskā attieksme pret romantiskās poētikas ierobežotību, šaurumu un kanonismu.

Zviedrijas latviešu dzejā pēckara posmā blakus dvēseles dzīves suverenitātes un pašnorobežošanas romantiskam un simboliskam tēlojumam jau 1945. gadā rodas otrs produktīvs laikmeta atainojums, ko raksturo jauna poētiskā valoda un sintakse. Vispārinot – Zviedrijas latviešu dzejas tolerantā dažādība savā ekspresīvajā un eksistenciālajā piesātinājumā ir mākslinieciski nozīmīgākais latviešu trimdas dzejas posms pirms "Elles ķēķa" novācijām.

Zviedrijas latviešu dzejā jau pašos sākumos, t.i., 1945. gada vidū, ir konstatējama noslāņošanās, var pat teikt, atšķirīgu poētisko tradīciju un virzienu koeksistence, kas polarizējās 1949./1950.gada mijā polemikā par laikmetiskās mākslas – tai skaitā dzejas – īpatnībām un lomu nacionālās kultūras tālākattīstībā vai savukārt bremsēšanā, reproducēšanā. "Tradicionālisti" pasaules realitātes (ieskaitot atmiņas par pagātni un Latviju) attēlo romantiskās pasaules izjūtas tradīcijā vai arī – kā V.Strēlerte – filozofiskā simbolisma tradīcijā. Faktiski šī līnija aizstāv nacionālo poētisko tradīciju kontinuitāti, variabilitāti.

Zviedrijas latviešu "tradicionālistu" un "novatoru" opozīcijas pamatā ir strīds par mākslinieka individualitātes orientāciju, vai nu uz mākslinieciskām novācijām,

reālistisku un laikmetisku dzejas faktūru un vecā noārdītieksmi, vai – pretstatā tam – uz aprobežām, tradicionālām mākslinieciskajām un psiholoģiskām formulām, uz kanonu un stabilitātes kultūru, ko pārstāv romantisms un simbolisms ar izteikti normatīvo poētiku un tikpat normatīvizēto dzejišķās "atļautības" teritoriju.

Jau pašos pirmsākumos Zviedrijas latviešu kultūrorientācijā uzsverta nepieciešamība latviskās kultūras tradīcijas arī trimdā izprast kā Eiropas tālaika literāro meklējumu organisku, paralēli attīstošos sastāvdaļu, nepretstatot nacionālo eiropēiskajam un pat pieprasot, lai latviskā kultūra nebūtu izolacioniska, hermētiska, iekšupvērstā, bet bagātinātos ar Eiropas literārajām novitātēm.

Zviedrijas kultūrvidē ir labvēlīga šādai nepieciešamībai integrēties Eiropas māksliniecisko novāciju gultnē, un jaunie latviešu dzejnieki Zviedrijā (Dz.Sodums, daļēji arī R.Rīdžinieks) atšķirībā no Vācijas latviešu jaunajiem dzejniekiem gūst iespējas publikācijām periodikā ar romantiskajai tradīcijai "neierastiem" dzejoļiem.

Tradicionālisms pirmajos Zviedrijas gados faktiski ir skaidrojams ar romantisko pasaules izjūtu un poētiku. Taču ar dažām ļoti būtiskām izņēmēm, kas liek runāt par citu šīs poētikas stadiju nekā Vācijas latviešu dzejā. Vācijas nometņu dzejā (izņemot A.Švābi un tikai daļēji Z.Lazdu) romantiskā apziņa un romantiskā poētika izpaužas galvenokārt kolektīvā nacionālā pārdzīvojuma līmenī kā nacionālā pazemojuma vai nacionāla sīkstuma sāpīgs vai izturētosinošs apliecinājums, kā latvisku sadzīves un etnogrāfisku reāliju poētizēšana, kā atmiņas par dzīvi Latvijā, bet Zviedrijas latviešu romantiskajā tradīcijā, īpaši V.Strēlertes dzejā, vērojams dialogs, pat polemika ar romantiskā varoņa mesianisko vai nacionāli viennozīmīgi tikai labo ietverošām izpausmēm. Zviedrijas latviešu šī tipa dzejas varonis krietni vien retāk ir ar programmatiski izteiktu nacionālās identitātes piederības kategorismu.

Romantiskā varoņa kults Vācijas latviešu dzejā transformējas kā nacionālā cietēja, kā nesaprastā, kā pazemotā kults. Zviedrijas latviešu tradicionālajā dzejā, protams, ir arī šādas psiholoģiskās nianšes, taču to atklāsmei piemīt krietni vien dziļāka, eksistenciāli vispārinoša un līdz ar to objektīvi nozīmīgāka vērtība. Atziņas un jautājumi, kas jau 1945. gadā ir V.Strēlertes dzejā, nav atrodamas Vācijas latviešu dzejā, kura romantiskā hermētisma un izolētības togu cenšas saglabāt līdz pat 40. gadu nogalei. Skatoties uz īpatnību literatūrvēsturiskā rakursā, jāuzsver romantiskās apziņas tiecība respektēt arī realitāti vai – kā formulējusi A. Dagda, vērtējot V.Strēlertes krājumu "Mēness upe" (1945), – V.Strēlertes dzejā "cīnās romantiķe ar neromantiķi". Formulējot vēl tiešāk – Zviedrijas latviešu dzejā un it īpaši V.Strēlertes, tāpat kā M.Čuibes, I.Vīksnas, A.Dagdas dzejā, līdz pat 1948. gada vidum un atsevišķos uzplaiksņumos vēl ilgāk – cīnās romantiskais tradicionālisms,

romantiskās personības titānisms ar neromantisku vērtību atzīšanu. Bezilūziju skatiens uz laikmetu – šis "atnākošās un aizejošās varas", šis "plēsīgais ērgļu bars" tiek pieņemts kā realitāte, kurā tomēr eksistē arī stabils, harmoniskais, ko nespēj pakļaut vai iznīcināt arī pazemotības un atsvešinātības izjūtas.

V.Strēlertes dzejā (krājumi "Mēness upe", 1945, "Gaismas tuksneši", 1951, "Žēlastības gadi", 1961) risinās eksistenciāls dialogs starp autorpersonāžu, viņa konkrēto, personiski traģisko likteni, individuālo ceļu (kurā iekļaujas arī tautas kā ētiska veseluma ceļš laikmeta vispārējā garīgajā krīzē, kosmoloģiskajā determinismā un fatalismā) un otru dialoga partneri – dievišķo patiesību, kas spēj pastāvēt un ir neiznīcināma arī agresīvā un totalitārā laikmetā. Personiski subjektīvais plāns Strēlertei ir organiskā mijiedarbē ar vēsturiski objektīvo, laikmetā radušos plānu. Zīmīgi, ka Strēlertei cilvēka (ne tikai latvieša!) nemitīgās apdraudētības un pazemotības apziņa (sākumā intuitīvi, zemapziņā, vēlāk jau kā neizbēgama, grūtsirdīgi smeldzīga realitāte) pastiprinās aizvien konsekventāk, un nav nejaušība, ka 1951. gadā viņu kādā intervijā uzsver: dzejnieka un laikmeta, dzejnieka un līdzcilvēku dialogs noris tukšumā, zūd garīgā saskarsme starp cilvēkiem. Laikmets kā lāsts, laikmets kā antihumānisms, laikmets kā atsvešinātība – tāda ir V.Strēlertes izpratne, kuru viņa uzsver arī rakstā "Laikmets un dzeja" 1949. gadā, tomēr apjaušot, ka "Dzejnieks kā persona un radītājs nav šķirams no laikmeta, kurā viņš dzīvojis... Mākslinieka uzdevums un pienākums pirms (dzejnieces pasvītrojums - V. V.) visiem citiem ir būt patiesam."

Cenšoties būt patiesa pret trimdnieka likteni un mākslu, cenšoties rakstīt ne tikai "savam laikam", bet arī apzinoties, ka kardinālais atskaites punkts ir "kalpošana savam un visiem laikiem", V.Strēlertes dzejas "es" aiziet mūžīgajā "gaismas tuksnešu" pārļaičībā un gara pārmantojamības jomā, kur laikmets vairs nespēj "uzplēst jaunas brūces".

V.Strēlertes liriskā varone spēj bijīgā atturībā (kas ir dominējošā viņas izjūtā) un svētuma apziņā vērot dzīvi un cilvēkus kā mūžības vērtību atspulgu. Tieši mūžības dominante V.Strēlertei neļauj kļūt skeptiķei vai pesimistei, jo "Atnāk un aiziet varas –/ Plēsīgu ērgļu bars./ Neviens tam nepieskaras,/ Ko svētu glabā tavs gars."

Andr.Eglītīm 1945.–1963.g. tiek izdoti četri krājumi ("Uz vairoga", 1946, "Nesaule", 1953, "Otranto", 1956, "Lāsts", 1961), kuros vērojams zīmīgs dzejnieka evolūcijas ceļš. Sākumā dominē ass, nepiekāpīgs protests pret tēvzemes okupāciju, patriotisko cīņu heroizācija, sāpju un pazemojuma "izraudāšana", varmācības nolādēšana ("Uz vairoga"). Tipoloģiski šī dzeja ir tuva ekspresionisma poētikai. Nākamajos divos krājumos valda rezignēts noskaņojums, redzot tukšo un divkosīgo laikmetu, bet krājumā "Lāsts" mesianiska

ticība tautas neiznīcināmībai balstās dzimtenes dabas reāliju un Baltijas jūras simbolikā. Mākslinieciski visekspresīvākais no šiem A. Eglīša krājumiem ir "Uz vairoga". Tajā izteikta tautas liktensdrāma, traģiska pretruna starp vispārcilvēcisko humānismu, Latvijas patriotismu un apokaliptiskām, ekspresionistiski tēlotāmajā jaunuma un varmācības alegorijām – Čingishanu, sarkano plāvēju, stepju garu, Melno bruņinieku. Žanra īpatnību rakursā (kompozīcijas principi, caurviju tēli, polāru spēku sadursmes, plašs simbolisks laikmeta fonējums) šis krājums radniecīgs poēmai, taču sadrumstalotība, kolāžveida citējumi un reminiscences, liriski patstāvīgi dzejoļi, kuri ir atstatus no centrālās idejas, liek uzskatīt "Uz vairoga" nevis par poēmu, bet gan par līroepisku dzejotumu, kurā organiski veidojas latviešu vēlākajai lirikai raksturīgas īpatnības – balsu polifonisms, ambivalents dažādu pretspēku tēlojums, kurā autorpersonāžs pauž laikmeta parādību morālu vērtējumu. Visā krājuma virzībā noris dialogs starp autoru (vispārcilvēcisko vērtību aizstāvi kristietiskajā veidā) un tumsas spēkiem, kurus personificē latvju tautai naidīgas varas – austrumos – Čingishans, rietumos – Melnais bruņinieks.

Zviedrijas jaunās dzejnieces M. Čuibe, L. Kronberga laikmeta traģismu un psiholoģisko disharmoniju cenšas atklāt ar latviešu folkloras parafrāzēšanu, citējumiem, ar saviem dzejoļiem tuvinoties tiklab dzimtenes dzejas novadnieciskuma tradīcijai, kā arī folkloristikajai apziņai, ka vārds spēj būt gan nolādējums, zavejums, gan arī lūgšana.

A. Dagda ar krājumu "Līdzības" (1950) introspektīvo pārdzīvojumu vairāk balsta intīmo jūtu pretrunīgumā, pārdomās par dzīvi un nāvi. A. Dagdas dzejā laikmeta personāžs parādīts kā dzimtenes ilgu pārņemts, kā cilvēks, kurš, atrazdamies svešā krastā, dvēseliski ir Tēvzemē. Saucošu balsu, dzimtenes dabas reāliju pacelšana līdz semantiski ietilpīgiem simboliem ir raksturīga A. Dagdas poētiskajam rokrakstam. Šajos dzejoļos laikmetiskā sāpe ekspresīvi un piesātināti izteikta, izmantojot gan folkloras tēlainību, gan simboliskās metaforas "atvērto" ietilpību.

Jauno dzejnieku – galvenokārt Dz. Soduma (krāj. "Trīs autori" 1950) – poētiskā telpa ir raupja, pat naturālistiska, fizioloģiska ikdienas realitāte, ir raksturīga karalaika ciņu deheroizēšana, eksaltēta, deklaratīva patriotisma noliegums. Dz. Soduma dzejas "es" psiholoģiski un sadzīviski distancējas no laikmeta ar sarkastisku ironiju, erotisku un hedonisku epatāžu, tērptoties komedianta, āksta, kļaidoņa, dzērāja, baudkāra "lumpena" maskās.

Dz. Soduma dzejā cilvēks laikmetā ir bezgala vientuļš, nesaprasts, vīlies tādos daudzpiesauktos ideālos kā upuri tēvzemes labā, kā patriotiski lozungi, kā nacionālās kultūras tradīcijas. Dz. Soduma dzejas personāžs ir radniecīgs sirreālistiskajam vai sašķeltajam, dezorientētajam varonim, kurš pazaudējis savu identitāti, personības stabilitāti

laikmeta un par divām vienīgajām patiesajām esamībām, kas nespēj būt melīgas, atzīst juteklisku, instinktīvu mīlestību un žultainu skepsi, kuras amplitūda ir no elēģiskas vīpsnas, rezignācijas līdz nirdzīgam, sarkastiski iznīcinošam nihilismam.

Dz.Soduma dzejas patoss apstrīd heroiskā cilvēka koncepciju, kas tik raksturīga pirmo trimdas gadu Andr. Eglītim ar viņa bezgalīgo ticību tautas spējai atgūt tēvzemes brīvību, ar viņa aicinājumiem atminēties Kurzemes cietokšņa kaujas kā nacionālās uzticības etalonu. Tikai vēlāk, jau 40. gadu nogalē, Andr. Eglīša dzejā kā raksturīgs trimdas personāžs parādas nacionālo cīņu veterāns – invalīds vai skeptisks un rezignēts pagātnes cīņu, laikmeta tukšuma vērotājs.

Soduma dzejas personāžs un pati dzeja noliedz reglamentāciju un kanonisku hierarhiju. Laikmets Soduma interpretācijā ir arlekinu un ākstu sēru gājēns, ceļš, uz kura rakstīts BEZJĒDZĪBA, tieši citējot kāda dzejoļa beigas.

Soduma pasaules skatījumu raksturo diptihs "Soneti savam laikam", kurā fiksēta zīmīga pazudušās, aizlautzās paaudzes patiesība par karu kā dzimtenes karakalpu, algotņu – nevis varoņu – laiku.

1949. gadā plašāk publicēties sāk citi Dz.Soduma likteņa biedri un estētiskās platformas atbalstītāji – R.Rīdzinieks, A.G.Irbe. Viņi debitē kā reālisti attieksmē pret laikmetu un īstenību. Poētiskā valoda ir apzināti protokoliski lietišķa, it kā dokumentējoša un ikdienišķa, romantiskās, tradicionālās dzejas metrikas kanoni tiek atmetti un ignorēti, valda prozaisks ikdienišķas sarunvalodas teksts, parādot neizskaistinātu, apzināti sabiezinātu naturalistisku īstenību kā savas paaudzes laikmeta izpratni. Tāpat kā Dz.Sodumam, viņu dzejā dominē kara gadu atmiņas, ainas tēlotas raupjā stilistikā, kurā parādīts neidealizēts un antiromantisks laikmets un ikdienišķa, pat sadzīviski piezemēta psiholoģija, trūkst cēlas patētikas, dominē savas personiskās pieredzes instinktīva pašsaglabāšanās tiecība, deheroizējot karu un savu likteni laikmetā.

III NODAĻA

ŅUJORKAS "ELLES ĶĒĶA" BRĀLĪBAS

JAUNAIS SKATĪJUMS UZ JAUNO REALITĀTI

"Nemājas" (M.Gūtmane), diskontinuitāte (V.Nollendorfs), piesaiste vietai, kurā negribas dzīvot, taču kurā trimdnieks ir spiests dzīvot, – tā bija galvenā un gandrīz absolūti dominējošā izjūta trimdas dzejā Vācijas bēgļu nometņu laikā un daļēji arī Zviedrijas latviešu dzejā 40. gadu 2. pusē.

Garīgā dzīve ārpus reālās telpas, distancēšanās no naidīgā un destruktīvā laika,

sašaurināts poētisko izjūtu spektrs un atskaites punktu reducēšana galvenokārt uz 30. gadu nacionālās dzejas tradīcijām – gloricējoši patriotisko, romantiski apcerīgo un romantiski emocionālo – tas viss radīja trimdas dzejas sastingumu.

Nacionālās kultūras "iekonservēšanās" prasība, sakņošanās romantiskajā tradīcijā un lielā mērā pārtapšana epigonismā un mākslinieciskajā klišejiskumā, reglamentācijā, normativismā – tāda bija lielas daļas – galvenokārt Latvijā jau pazīstamu autoru nostāja un viņu dzejas veidols, dzīvojot ASV, Kanādā, Austrālijā. Tāda pozīcija nebija pieņemama ASV latviešu jaunajiem dzejniekiem, un par viņu iekšēju nepieciešamību kļuva uz pasauli "atvērta" un par pasauli ieinteresēta "dabiskas cilvēka balss" esamība dzejā, kad līdzās pastāvētu ikdienišķu un metafizisku situāciju, realitātes un fantāzijas, dzīves un sapņa mijiedarbes, subjektīvās un objektīvās, nacionālās un vispārcilvēciskās vērtības.

Ar "Elles ķēķi" 1955.–1956.g. tika mākslinieciski radīta jauna Latvija, jauns trimdas latviešu pasaules izjūtas veids, kura vairs nebija norobežošāns, hermētisma (nebija arī sarkasma, epatāžas, rūgtuma un nihilisma kā Dz. Sodumam un viņa domubiedriem), bet – gluži otrādi – atvērtība, integrācija, saplūšana un "caurplūšana", izsakoties L.Tauna vārdiem, vai – dvēseliskas tuvības izjūta ar Visuma elementiem – zvaigznēm, mākoņiem, debesīm – un apkārtesošo realitāti, visā tajā "iesaistot" arī savu prieku alkstošo, sakrālu atklāsmju un jutekliskas apreibināšanās kāro dvēseli, kura cilvēka un pasaules attiecībās grib izjust lielu jēgu, lielu hierarhisku nozīmību. Turklāt nešķirojot augsto un zemo, tuvo un tālo, svēto un profāno, Tauna dzejā uzsverot, – "Viss jau ir viens, / Zivis, zvaigznes un pliens". "Elles ķēķa" dzejnieki tiecās apliecināt ikdienišķā un kosmiskā, tuvā un tālā kopību, saderību, radniecību, centās atklāt lietu, notikumu, cilvēku attieksmju, sapņu, vīziju – pat tik sadzīvīgu lietu kā dzīres, pastaigas – lielo eksistenciālo vērtību un jēgu, t.i., apzinoties pasauli kā ambivalentu esamību, cildināja pasaule reāli pastāvošu harmoniju un pat sakralizēja ikdienu, sludināja prieka neizbegamību.

"Elles ķēķa" poētiskā telpa ir modernas lielpilsētas nomaļā, kurā jaunie dzejnieki "ieprojē" Latvijas mazpilsētiņu un lauku, Rīgas nomaļu un dzimtenes dabas pārdzīvojuma atblāzmas, bet modernās lielpilsētas nomaļi ar tās reālajiem objektiem – ielām, namiem, dārziem, tirgiem, krodziņiem – viņi paceļ līdz universālam, pārļaičīgi pastāvošam jēdzienam, kuram mainās tikai veidi, bet nemainās substancālā būtība. Šīs būtības "piesaukšana", "atpazīšana" un atsifrēšana ir "Elles ķēķa" *perpetuum mobile*.

"Elles ķēķa" dzejniekiem vairs nešķita obligāts reflektējošajam romantismam – un it īpaši tā epigoņiem – raksturīgais vientuļnieka, izdzītā, nesa prastā, neiederīgā cilvēka (kas Vācijas nometņu dzejā likumsakarīgā veidā identificējās ar trimdinieka garīgo esamību)

subjektīvais stāvoklis. "Elles ķēķa" dzejnieki meklēja iespējas, kā atjaunot sairusos sakarus tiklab ar jaunās vides ikdienišķo realitāti, kā arī ar pēckara humanistiskajiem meklējumiem.

Noslēgto, centrniecisko, normatīvizēto, trimdinieka apziņai tik raksturīgo poētiskās pasaules hermētisko stabilitāti un norobežošanu no realitātes ar "Elles ķēķi" 50. gadu vidū "uzspridzināja" atvērtā centrībēdes tipa poētiskā apziņa, kura, pasaules sadalītību, disharmoniju, nesakārtotību, atsvešinātību, haotiskumu, sašķeltību atzīstot par nopietnas izpētes cienīgu, noņēma šai pasaulei "tabu" zīmogu, uzsverot, ka dzejnieka mērķis ir "nosaukt" garīguma saliņas, pozitīvos punktus un saradot tos ar citām saliņām un punktiem, pārkāpjot reālā laika un arī telpas robežas, radot jaunu poētisko harmoniju un hierarhijas likumus. "Apstājies laiks" un "svešatnīgā realitāte" – šāds īstenības skatījums kā trimdinieka pastāvēšanas atskaites punkts nebija pieņemami ne L.Taunam (krāj. "Mūžīgais mākonis", 1958, "Laulības ar pilsētu", 1964), ne G.Saliņam (krāj. "Miglas krogs", 1957, "Melnā saule", 1967), ne J.Krēšļiņam (krāj. "Tomēr, es atceros", 1960). «Pārstrādāmi» sevī G.Apolinēra, T.S.Eliota, D.Tomasa, R.M.Rilkes, H.R.Himēnesa un F.G.Lorkas, kā arī franču simbolistu poētisko skatījumu uz pasauli, viņi veidoja jauno latviešu dzeju. Ar "Elles ķēķi" latviešu dzeja atjaunojās, atdzima tas sensualisms, kas mūsu kultūras izjūtā bija E.Virzas, F.Bārdas, K.Skalbes, bet 20. un 30. gados E.Ādamsona un A.Čaka dzejā.

Ar "Elles ķēķi" latviešu dzejā atjaunojās rotaļīgums, karnevāliskums, no nacionālas vai politiskas angažētības brīva un dabiski elpojoša cilvēka balss, kurā blakus sāpēm, ilgām, skumjām, rezignācijai skan arī prieks, optimisms, bohēmiskas rotaļas un spēles aizrautība, ticība mākslas autonomajai spējai radīt īstenību, kura pārvar laikmeta sāpes un atrautību no dzimtenes.

"Elles ķēķa" mākslinieciskās domāšanas centrā nav vairs tikai nācības (proti, – latviešu) liktenis, kā tas bija pirmo piecu trimdas gadu dzejā, bet gan dzīvības liktenis, pat atsevišķa cilvēka dzīvības jēgas "izcentrēšana" kā liecība pasaules universālo sakarību pastāvēšanai mazajā un fragmentārā j. Jaunie dzejnieki laikmeta scientismam, tehnicismam, merkantilismam pretstatīja dabisko, pirmatnēji vitālo un stihisko, instinktīvi pēc skaistuma un harmonijas tiecošos pasauli.

Viņu dzejā kā galvenā vērtība "izgaismojās" dzīvība kā universāla esamība, atsevišķa dzīve kā intensīva un piesātināta dzīvošana visās tās maiņās, mijiedarbēs, saistībās, laika un telpas dažādībās, turklāt, meklējot šī intensīvā jutekliskā dzīvības pārdzīvojuma eksistenciālo jēgu, viņi, kā minējis I. Ivaskis, faktiski atrada pārsteidzošu atrisinājumu bēgļa dvēseles centrālajai un sāpīgākajai problēmai – nepiesaistības, nepiederības izjūtai, dzīvei it kā vakumā, it kā "pakārtībai gaisā", it kā ārpus reālās telpas, kad dvēseles pozitīvās emocijas ir vai nu pagātnē, dzimtenē, vai nākotnes cerībās. "Mēs

nākam atjaunot ticību, /ka neesam vēl miruši," – šī G.Saliņa programmatiskā tēze ir centrālā "Elles ķēķa" pasaules un indivīda attieksmju manifestācijā.

"Elles ķēķa" pasaules izjūtu raksturo ne tikai dzīvības glorifikācija un ikdienas poetizēšana. J.Krēsliņš "Elles ķēķim" piešķir arī sarkastisku un rezignētu noskaņu, R.Mūks – filozofisku "sānlēcieni", bet M.Austriņa – sirreālistisku atraisītību. Brīva, atraisīta (pat rotajīga), dabiska un, galvenais, atdevīga un pašjāvīga dzīvošana, iekļaujoties pasaules harmoniskajās un būtību ietverošajās mijiedarbēs, – tāds ir "Elles ķēķa" garīgais kodols.

Diemžēl 60. gadu sākumā "Elles ķēķa" sākotnējo vitalitāti sāk apdraudēt iekšēja skepse, kuru rada pragmatiskā urbānisma agresija pret dzejnieku iemulēto Latvijas mikrotēlu Ņujorkā – nelielām mājiņām, krodziņiem, tirgiem. "Elles ķēķa" garīgā seja iegūst aizvien rezignētākus vaibstus – pastiprinās šaubas par dzīvības harmoniskas vienotības un cikliskas riņķošanas patiesumu. Līdz ar L.Tauna nāvi "Elles ķēķa" norieta perioda noskaņas – grūtsirdību, mūžīgā ceļotāja apziņu, iekšēju skepsi, laika sašķeltības izjūtu – pārmanto citi 20. gados un 30. gadu sākumā dzimušie dzejnieki, kā A.Kraujiete, A.Zemdega, V.Dreimane, A.Ivaska, B.Bičole u.c.

Vispārīnot – "Elles ķēķa" jaunais pasaules skatījums atjaunoja trimdas pirmajā desmitgadē izirušo cilvēka un laikmeta telpas vienotību, atrodot realitātē konkrētus piesaistes punktus, kuri "tika iekļauti" pasaules harmoniskā izjūtā. Ņujorkas jaunie dzejnieki sava laika konkrētību apvienoja ar pagātnes estētiskām un metafiziskām vērtībām, apjaušot to visu kā mītisku un arhetipiski vienmēr pastāvošu kopumu. "Elles ķēķa" dzejnieki ar saviem formas jauninājumiem (asimetriskais pants, asociatīvā tēlainība, lineārās kompozīcijas "noārdīšana") tuvināja latviešu dzeju un pat iesaistīja to pasaules modernisma estētisko un poētikas priekšstatu lokā. Šie ASV jauno dzejnieku meklējumi un mākslinieciskās novācījas sabalsojās ar tiem procesiem, kas sovjetizētās Latvijas dzejā sākās 60. gadu vidū un tipoloģiski tāpat bija saistīti ar jauniem priekšstatiem par poētiskā tēla, kompozīcijas un metrikas efektivitāti, atklājot 20. gadsimta cilvēka neviennozīmīgo attieksmi pret pasauli, laikmetu un t.s. sakrālajām vērtībām.

NOBEIGUMS

Latviešu trimdas dzeja divdesmitgadē līdz 1963. g. izpildīja divus būtiskākos nacionālās kultūras auglīgas pastāvēšanas svešātnē priekšnoteikumus. Pirmkārt, tajā sekmīgi turpinājās un niansējās latviešu romantisma poētika un pasaules skatījums, specifiskajos trimdas apstākļos bagātinoties ar eksistenciāli spriegu izjūtu. Romantiskās ievirzes dzejnieki saglabāja šai tradīcijai raksturīgo pietāti pret cilvēka garīgās dzīves

pašvērtīgumu un neatkārtojamību, pret individuālo ētisko principu nozīmīgumu. Talantīgākie dzejnieki pierādīja tradicionālās romantiskās poētikas auglīgumu un attīstības iespējas. Viņu vietu un lomu 20. gs. latviešu dzejas procesā nav iespējams "aizstāt" ar Latvijā dzīvojošo dzejnieku radniecīgas ievirzes dzeju. It īpaši tas sakāms par nacionālpatriotisko liriku. Otrkārt, šajā posmā māksliniecisku piesātinājumu un pilsoņa tiesības latviešu dzejā ieguva modernistiskais pasaules skatījums un poētika. Tipoloģiski šis process bija radniecīgs tai mākslinieciskajai evolūcijai, kura franču, vācu, angļu, spāņu dzejā norisa 20. gadsimta pirmajās trīs desmitgadēs, bet latviešu dzejā bija saistīta ar ekspresionisma "ienākšanu" 20. gadu sākumā, E.Ādamsona estētismu, A.Čaka pilsētas dzejas un asociatīvās dzejas leksikas un sintakses īpatnībām 20. un 30. gados. Trimdas dzejas nozīme visā 20. gadsimta latviešu dzejas vēsturē ir faktā, ka trimdā nebija pamata māksliniecisko tradīciju "pārrāvumam", bet – gluži pretēji – šīs tradīcijas tika auglīgi sintezētas ar cīttautu dzejas vispārcilvēciskajiem un mākslinieciskajiem priekšstatiem. Trimdas dzejnieku jaunā paaudze veica to uzdevumu, kas latviešu dzejā bija aktuāls jau 30. gados, proti, - šī paaudze organiski "iekļāvās" un apguva pasaules dzejas moderno poētiku, saglabājot saistību ar nacionālās dzejas 20. un 30. gadu novatoriskajiem meklējumiem. Tieši trimdas dzejā laikā līdz 1963. gadam ir notikusi patiesi suverēna latviešu dzejas kā mākslas evolūcija, dzejas kā neierobežotu patiesību atklāsmes par cilvēka un tautas likteni laikmetā. Trimdas dzeja Latvijā neatgriežas kā kultūrvēsturisks dokuments vai fakts, bet gan kā eksistenciāli piesātināts cilvēka tikumiskās stabilitātes un ticības t.s. mūžīgo vērtību nezūdamībai apliecinājums un aizstāvība arī disharmoniskā un destruktīvā laikmetā un vidē. Gan šis tikumiskais kodols, gan šīs dzejas mākslinieciskā daudzveidība un spriegums liek to uztvert un izjust arī mūsdienās, t.i., pēc 30 - 50 gadiem, kā nacionālās kultūras un mentalitātes pilnvērtīgas pastāvēšanas svešatnē joprojām pārliecinošu, pat pārsteidzoši "dzīvu" pierādījumu, kas Tēvzemē atgriežas kā vienotās latviešu kultūras ļoti būtiska sastāvdaļa, ne tikai jūtami papildinot priekšstatus par visu 20. gs. latviešu dzeju, bet arī sniedzot ierosmes mūsdienu latviešu dzejai.

РЕЗЮМЕ

До конца 80-х годов научное исследование латышской поэзии зарубежья в связи с инкорпорацией Латвии в состав СССР в 1940 году было возможно только вне ее этнической территории, т.е., в диаспоре. В разных странах мира напечатано множество статей и рецензий о поэзии зарубежья латышских литературоведов и критиков Я. Бичолыса, Я. Гринса, Я. Андрупса, Я. Рудзытыса, В. Калве, В. Ноллэндорфа, Л. Муйжнице, Г. Сальныша, Ю. Силэникса, В. Дрейманэ, А. Янэлсини - Приедытэ, В. Рунге, М. Гутманэ, А. Ирбе и др., а также работы литовца Р. Шилбайориса и эстонца И. Иваска. После 1988 года в периодике Латвии напечатаны статьи о поэзии зарубежья латвийских критиков Я. Курситэ, Р. Вейдемане, А. Кубульни, И. Аузиньша, Л. Бриедиса, М. Чаклайса. Диссертация является в Латвии первой попыткой изучения поэзии зарубежья с 1944 по 1963 г. в ее эволюционном движении - тематическом своеобразии, многоголосии, а также новаторских поисков поэтов молодого поколения.

Включенные в диссертационную работу статьи дают процессуальное и информативно аналитическое представление о важнейших этапах латышской поэзии зарубежья, включая 1963 год, о тематике и художественных особенностях поэзии разных поколений, о новаторстве, т.е., модернизации латышской поэзии в Швеции и в США. Упомянутые статьи образуют концептуальную общность, акцентируют три своеобразных этапа, которые рассмотрены в трех главах.

В первой главе "Латышская поэзия в Германии в 1944-1949/50 г." подчеркнуто, что поэты почти полностью продолжают традиции романтически инстроспективного мировосприятия 30-х годов, которые выражается в романтически канонизированной поэтике. Интонационный настрой характеризуется лабильным состоянием между надеждой, верой, духовным упорством и сомнением, отчаянием, даже пессимизмом. Герметизм мировосприятия в поэтике обусловлен стремлением поэтов спасти этические и эстетические опоры, способствующие психологической стабильности, традиционные критерии возвышенного, прекрасного, гармонического и сущностного, идеализируя прошлую Латвию и разнообразные реалии родной страны, от этнографических объектов до символов культуры и природы. Часть поэзии принадлежит к публицистическому направлению, которое стремится укреплять веру в будущее и патриотизм.

Наиболее художественно ценную поэзию этого периода представляют сборники З.Лазды, а тематически характернейшей является поэзия П. Эрманиса, в меньшей мере поэзия - К. Дзильлеи, Э. Райстерса, К. Зале, К. Дале, Р. Скуини, В. Томы и молодого поэта А. Каугарса.

Вторая глава "Латышская поэзия в Швеции в 1944-1963 г.г. как сосуществование традиционализма и новаторских тенденций" характеризует поэзию В.Стрелерте, Андрея Эглитиса, Дз.Содумса и А.Дагды. Подчеркнуто, что в культурной ориентации латышских поэтов Швеции выражена концептуальная необходимость развития поэзии, синтезируя традиции национальной поэзии с общеевропейскими художественно-эстетическими поисками. Латышские поэты в Швеции интерпретируют трагедию народа не только через призму романтического герметизма, но и отражают ее как общечеловеческий экзистенциальный кризис гуманизма. Их поэзия фиксирует безиллюзорный взгляд на послевоенную реальность, поэты моральную опору находят в христианской и в фольклорной этике. В их поэзии поэтика романтизма и символизма сосуществует с экспрессионистским мировидением и поэтикой, и даже модернистскими тенденциями (Дз.Содумс). В модернистских интонациях молодых поэтов появляются эпатаж, скептицизм, саркастическая насмешка, самоирония и даже нигилизм. Почти единственными критериями настоящего, по их мнению, являются чувственность, гедонизм и сарказм. Молодые поэты вводят в поэзию лексику разговорной речи, даже сленг, приближая язык латышской поэзии к прозе, а также отказываются от канонической метрики, вводя вместо нее верлибр и ассоциативный свободный стих.

Третья глава "Ньюйоркский "Elles ķēķis" ("Адская кухня"): новый взгляд на новую действительность" раскрывает новаторский подход молодых поэтов Л.Таунса и Г. Сальньша на послевоенную действительность как прославление жизни в ее многообразии и в вечных чередованиях эмпирической действительности и метафизического бытия. Для поэзии "Адской кухни" характерно сближение повседневного и иррационального, конкретности и фантазии, жизни и сна. Молодые поэты стремятся в амбивалентном мире раскрыть гармонию и идентичность далекого и близкого, возвышенного и низменного, малого и величественного, земного и космического, в которых они видят общую сущность и смысл. Все многообразие жизни поэты "Адской кухни" считают универсальными и надвременными проявлениями вечного циклического повторения. В поэтике молодые поэты закрепляют "гражданские права" верлибра и ассоциативной образности, а также имажистский способ композиционного развития стихотворения.

После смерти Л.Таунса и распада братства "Адская кухня", их поэтику и частично мировосприятие наследуют другие поэты этого поколения, такие как А.Иваска, А.Земдега, А.Крауниете, Р.Мукс и др.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine Erforschung der Poesie im Exil war bis zum Ende der 80er Jahre nur ausserhalb ihres ethnischen Territoriums, d.h. in der Fremde möglich, weil Lettland in die UdSSR eingegliedert war. In der Fremde sind denn auch bedeutsame (obwohl teilweise fragmentarische) Forschungen entstanden, so die Rezensionen und Abhandlungen von J. Bičolis, J. Grīns, J. Andrupis, J. Rudzītis, V. Kalve, V. Nollendorfs, L. Muizniece, G. Salīns, J. Silenieks, V. Dreimane, A. Janelsiņa-Priedīte, V. Ruņģe, M. Gūtmane, A. Irbe, auch Forschungen der litauischen und estnischen Literaturwissenschaftler des Exils R. Šilbajoris und I. Ivask. In Lettland haben Abhandlungen über die Poesie im Exil J. Kursīte, R. Veidemane, A. Kubuliņa, I. Auziņš, M. Čaklais, L. Briedis veröffentlicht.

Die in der Dissertation zusammengefassten wissenschaftlichen Beiträge und informativ-verallgemeinernden Veröffentlichungen bilden ein einheitliches Ganzes, wobei die Poesie im Exil der Jahre 1944 – 1963 vor allem als Prozess dargelegt wird, in dem neben dem Traditionalismus im Kontext der ganzen lettischen Poesie sich bahnbrechende Tendenzen entwickeln. Die Richtung der Poesie im Exil in dieser Zeitperiode (aktiv sind mehr als 50 Autoren) wird in drei Kapiteln charakterisiert.

Im 1. Kapitel – "Lettische Poesie in Deutschland 1944 – 1949/1950" wird betont, dass diese Poesie eine hermetische Fortsetzung der romantischen Tradition ist und sich in einem fortwährend labilen Zustand zwischen Hoffnung, Glauben, geistiger Zähigkeit und Zweifel, völliger Hoffnungslosigkeit, sogar Pessimismus befindet. Der romantische Hermetismus entsteht durch das Bestreben der Dichter, die traditionellen Modelle der poetischen Denkweise und des poetischen Stils als Stützen der ethischen und ästhetischen Stabilität zu retten und zu idealisieren. Die romantisch hermetische Poesie betont als Kriterien des Erhabenen, Schönen, Wahren und Harmonischen das Lettland von gestern und verschiedene Realien der "geraubten" Heimat, mit ethnographischen Objekten und Landschaften beginnend und mit Kulturobjekten und Kulturkodes abschliessend. Weniger festzustellen ist eine realistische Dokumentierung der Zeit, sie ist grösstenteils auf die Schilderung der konkreten Tragik der Flüchtlinge und auf ein geistiges Sich-Distanzieren von der historischen Zeit und der Umgebung orientiert. Einen eigenartigen Nebenzweig bildet die publizistische Poesie, die den allgemeinmenschlichen Humanismus, das Recht auf die Staatlichkeit der Nation verteidigt. Ein Teil dieser Poesie ist bestrebt, den Patriotismus und den Glauben der Flüchtlinge an das Wiedererstehen des lettischen Staates zu stärken und aufrechtzuerhalten und kultiviert ein ablehnendes Verhalten zur Wirklichkeit des sowjetischen Lettland.

Dichter der introspektiven Richtung (K.Zāle, K.Dāle, A.Kaugars, zum Teil R.Skujīņa) pflegen den Glauben an die Unvernichbarkeit der Ethik des Christentums und die moralische Ausdauer als Stütze der geistigen Stabilität der Flüchtlinge. Die künstlerisch eindrucksvollsten Werke der nationalpatriotischen Poesie schafft Z.Lazda, zum Teil auch V.Toma und der thematisch (nicht künstlerisch) für die Deutschlandperiode insbesondere charakteristische Dichter P.Ērmanis.

Im 2. Kapitel – "Lettische Poesie in Schweden 1944 – 1963 als Koexistenz von Tradition und Neuerertum" – ist die Lyrik der bedeutendsten Dichter – V.Strēlerte, Andrejs Eglītis, Dz.Sodums, A.Dagda, fragmentarisch auch noch anderer charakterisiert. In der Kulturorientierung der Letten in Schweden ist die Auffassung über die lettischen Traditionen im Exil als Bestandteil der europäischen literarisch-ästhetischen Versuche festzustellen, wobei das Nationale dem Europäischen nicht entgegengesetzt wird und eine Annäherung der Poetik und der Eigenart des Ideengehaltes der lettischen Kultur an die literarischen Novitäten Europas sogar aktualisiert wird. Die Traditionalisten unter den Letten in Schweden, Vertreter der Schulen des Romantismus, Symbolismus und Expressionismus – V.Strēlerte, Andrejs Eglītis, A.Dagda, F.Dziesma u.a. interpretieren die kollektive nationale Tragödie existentiell gespannter, dramatischer und poetischer – semantisch weiter als die lettischen Dichter in Deutschland. In ihrer Poesie ist neben einer Bekundung des Schmerzes und der geistigen Zähigkeit ein Dialog und sogar eine Polemik mit dem Fetischismus der Vergangenheit und der Gegenwart zu verzeichnen. Ein illusionsloser Blick auf das Zeitalter wird als Realität angenommen, wo neben der Entfremdung und den Erniedrigungen auch das ethisch Unvernichtbare und Erhabene besteht, das sich in der inneren moralischen Stabilität eines einzelnen Individuums bewahren vermag. Diese Tendenz äussert sich künstlerisch am ausgeprägtesten in der Poesie von V.Strēlerte.

In den modernistischen Intonationen der jungen Dichter (Dz.Sodums, R.Ridzīneks, A.Irbe) offenbaren sich solche Merkmale wie Epatage, Skeptizismus, sarkastischer Spott, Selbstironie und sogar Nihilismus. Die fast einzigen Kriterien der Wahrhaftigkeit sind in ihrer Poesie Sinnlichkeit, Hedonismus und Sarkasmus. Sie regen novatorische Tendenzen an, indem sie in die Poesie den Wortschatz der Umgangssprache, sogar den Slang einführen, die lettische Sprache der Poesie derjenigen der Prosa annähern, auf die kanonische Metrik verzichten und statt dessen den Vers libre und die assoziativ freie Art zu dichten benutzen. Die lettischen Dichter in den Schweden interpretieren die nationale Tragödie nicht nur im Rahmen des romantischen Hermetismus, sondern schildern sie als allgemeinemenschliche existentielle Krise des Humanismus.

Im 3. Kapitel – "Die New Yorker "Höllenküche" – eine neue Beurteilung der

neuen Realität" – wird die Betrachtungsweise der in den USA lebenden jungen Dichter L. Tauns und G. Saliņš sowie auch noch anderer über die Wirklichkeit der Nachkriegszeit, in der sich das Leben in seiner ganzen Mannigfaltigkeit und ständigem Wechsel des empirischen Daseins und der metaphysischen Realität widerspiegelt, charakterisiert. Für die Poesie der "Höllenküche" ist die Annäherung des Alltäglichen und des Irrationalen, des Konkreten und der Phantasie, des Lebens und des Traums charakteristisch. Die Dichter der "Höllenküche" bemühen sich, in der ambivalenten Welt die Harmonie und Identität des Nahen und des Fernen, des Hohen und des Niedrigen, des Kleinen und des Grossen, der Erde und des Weltalls aufzudecken, in der sie ein gemeinsames Wesen und einen gemeinsamen Sinn sehen. Die ganze Vielfalt des Lebens betrachten die Dichter der "Höllenküche" als universellen und überzeitlichen Ausdruck der Ewigen zyklischen Wiederholung. In der Poetik verfestigen die jungen Dichter das imagistische Prinzip des Vers libre, der assoziativen Bildlichkeit und auch der Komposition. Nach dem Tode von L. Tauns und dem Zerfall der Bruderschaft der "Höllenküche" setzten in ihrer Poesie deren Poetik und zum Teil auch deren Weltauffassung andere Dichter dieser Generation fort, wie A. Ivaska, A. Zemdega, A. Kraujiete, R. Mūks, B. Bičole u.a.

RĪGĀ, 1993. gada 20. maijā